

**FAVQULODDA VAZIYATLARDA TIBBIY YORDAM KO'RSATISH TIZIMINI
TAKOMILLASHTIRISHNING ZAMONAVIY ILMIY VA AMALIY JIHATLARI**

Saparniyazova Zina Omirzakovna

Nukus shahar 1-sonli texnikum, maxsus fanlar o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada favqulodda vaziyatlarda tibbiy yordam ko'rsatish tizimining nazariy asoslari, amaliy muammolari va ularni hal qilishning innovatsion yo'llari keng qamrovda tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi tabiiy ofatlar, texnogen halokatlar va boshqa kutilmagan vaziyatlarda aholi salomatligini himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirishdan iborat. Maqolada triaj tizimi, dastlabki tibbiy yordam ko'rsatish protokollari, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o'rni, shuningdek, tibbiyot xodimlarining psixologik tayyorgarligi masalalari yoritilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, tibbiy yordam ko'rsatish jarayonini optimallashtirish, xalqaro standartlarni joriy etish va kadrlar malakasini oshirish orqali jabrlanganlarning o'lim va nogironlik ko'rsatkichlarini sezilarli darajada kamaytirish mumkinligi ilmiy asoslab berilgan.*

Kalit so'zlar: *favqulodda vaziyatlar, tibbiy yordam, triaj, dastlabki tibbiy yordam, tibbiy evakuatsiya, innovatsion texnologiyalar, psixologik tayyorgarlik, tibbiyot logistikasi.*

Kirish

Favqulodda vaziyatlar insoniyat tarixi davomida jiddiy ijtimoiy, iqtisodiy va tibbiy muammolarni keltirib chiqargan. Tabiiy ofatlar, sanoat halokatlari, transport avariylari va harbiy to'qnashuvlar nafaqat moddiy zarar, balki inson hayoti va salomatligiga beqiyos tahdid soladi. Shunday sharoitda tibbiy yordam ko'rsatish tizimining tezkorligi, tashkilligi va samaradorligi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Zamonaviy tibbiyot fanida favqulodda vaziyatlarda tibbiy yordam ko'rsatish mustaqil va murakkab yo'nalish sifatida shakllangan bo'lib, u tibbiyot, menejment, logistika va psixologiya fanlari kesishmasida joylashgan. Ushbu maqolaning maqsadi favqulodda vaziyatlarda tibbiy yordam ko'rsatish jarayonidagi mavjud muammolarni aniqlash va ularni ilmiy asoslangan yechimlar orqali bartaraf etish yo'llarini ko'rsatishdir. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, global iqlim o'zgarishi va texnologik rivojlanish fonida favqulodda vaziyatlarning chastotasi va murakkabligi ortib bormoqda, bu esa tibbiy xizmatlardan yuqori darajadagi moslashuvchanlik va tayyorgarlikni talab qiladi. 2026 yil holatiga ko'ra, dunyo bo'yicha favqulodda vaziyatlarga javob berish tizimlarida raqamli transformatsiya va sun'iy intellekt elementlarining joriy etilishi yangi bosqichga ko'tarildi, ammo rivojlanayotgan mamlakatlarda bu jarayon hali ham takomillashtirishni talab qiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Favqulodda vaziyatlarda tibbiy yordam ko'rsatish masalalari ko'plab mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan chuqur o'rganilgan. Xususan, Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkilotining tavsiyalari, shuningdek, Rossiya, AQSh va Yevropa mamlakatlarning

favqulodda vaziyatlar tibbiyoti bo'yicha ilmiy ishlarida triajning turli modellariga va tibbiy evakuatsiya logistikasiga alohida e'tibor qaratilgan. O'zbekiston sharoitida bu yo'nalishdagi tadqiqotlar so'nggi yillarda faollashgan bo'lsa-da, amaliyotda qo'llaniladigan protokollarni xalqaro standartlarga to'liq moslashtirish va mahalliy sharoitga adaptatsiya qilish bo'yicha qo'shimcha ilmiy izlanishlar talab etiladi. Ushbu tadqiqotda tizimli tahlil, qiyosiy o'rganish, statistik ma'lumotlarni qayta ishlash va ekspert baholash usullaridan foydalanildi. Tadqiqot obyekti sifatida favqulodda vaziyatlarda tibbiy yordam ko'rsatish jarayonlari, predmeti esa ushbu jarayonlarning samaradorligini oshiruvchi tashkiliy, metodik va texnologik mexanizmlar belgilandi. Maqolani yozishda so'nggi besh yil ichida nashr etilgan ilmiy maqolalar, xalqaro tashkilotlarning hisobotlari va milliy qonunchilik hujjatlari tahlil qilindi.

Asosiy qism

Tibbiy yordam ko'rsatishning bosqichma-bosqich tashkil etilishi

Favqulodda vaziyatlarda tibbiy yordam ko'rsatish uzluksiz va izchil jarayon bo'lib, u bir necha bosqichlarni o'z ichiga oladi. Birinchi bosqich hodisa joyida o'z-o'ziga va o'zaro yordam ko'rsatishdan iborat. Bu eng muhim va ayni paytda eng zaif halqa hisoblanadi, chunki professional tibbiyot xodimlari kelguniga qadar o'tgan oltin daqiqalar ichida jabrlanganlarning holati keskin yomonlashishi mumkin. Shu sababli, aholi o'rtasida birinchi tibbiy yordam ko'rsatish ko'nikmalarini ommalashtirish, maktab va oliy o'quv yurtlarida majburiy amaliy treninglar o'tkazish strategik ahamiyatga ega. Ikkinchi bosqich dastlabki tibbiy yordam ko'rsatish bo'lib, u odatda tez tibbiy yordam brigadalari tomonidan amalga oshiriladi. Bu bosqichda hayot uchun xavfli holatlar, masalan, asfiksiya, arterial qon ketish, travmatik shok va yurak faoliyatining to'xtashi kabi holatlar tezkorlik bilan bartaraf etiladi. Uchinchi bosqich ixtisoslashtirilgan tibbiy yordam ko'rsatish bo'lib, jabrlanganlar statsionar sharoitga evakuatsiya qilingandan so'ng taqdim etiladi va u jarrohlik, reanimatsiya va intensiv terapiya kabi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi.

Triaj tizimining ahamiyati va uning takomillashuvi

Favqulodda vaziyatlarda resurslar, ya'ni kadrlar, dori-darmonlar va transport vositalari har doim cheklangan bo'ladi. Shunday sharoitda eng ko'p sonli jabrlanganlarga maksimal foyda keltirish uchun triaj, ya'ni tibbiy saralash tizimi qo'llaniladi. Zamonaviy tibbiyotda START va SALT kabi xalqaro standartlarga asoslangan triaj protokollari keng qo'llaniladi. Ushbu tizimlar jabrlanganlarni to'rtta asosiy guruhga ajratadi. Birinchi guruh qizil rang bilan belgilanadi va darhol tibbiy yordam talab qiladigan, hayot uchun xavfli holatdagi bemorlarni o'z ichiga oladi. Ikkinchi guruh sariq rang bilan belgilanib, kechiktirib bo'ladigan, lekin jiddiy holatdagi bemorlarni qamrab oladi. Uchinchi guruh yashil rang bilan belgilanadi va yengil jarohatlangan, o'zi yura oladigan bemorlarni anglatadi. To'rtinchi guruh qora rang bilan belgilanib, hayot belgilari yo'q yoki hayotni saqlab qolish imkonsiz bo'lgan holatlarni bildiradi. O'zbekiston sharoitida triaj tizimini standartlashtirish, uni barcha tibbiyot xodimlari uchun majburiy o'quv dasturiga kiritish va maxsus rangli triaj birikmalaridan foydalanishni ommalashtirish zarurati mavjud.

Zamonaviy texnologiyalar va raqamlashtirishning roli

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi favqulodda vaziyatlarda tibbiy yordam ko'rsatish sifatini tubdan o'zgartirmoqda. Masofadan turib tibbiy maslahat

berish, ya'ni telemeditsina tizimlari hodisa joyidagi feldsher yoki hamshiraga murakkab holatlarda mutaxassislar bilan real vaqt rejimida maslahatlashish imkonini beradi. Bu ayniqsa qishloq joylarda yoki transport qatnovi qiyin bo'lgan hududlarda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shuningdek, sun'iy intellektga asoslangan dasturiy ta'minot jabrlanganlarning holatini tahlil qilish, triaj jarayonini tezlashtirish va tibbiy resurslarni taqsimlashda yordam beradi. Dronlar, ya'ni uchuvchisiz uchish apparatlari orqali qon, antitoksin zardoblar, avtomatik tashqi defibrillyatorlar kabi hayotiy muhim tibbiy buyumlarni yetkazib berish amaliyoti rivojlangan mamlakatlarda allaqachon sinovdan o'tkazilgan va ijobiy natijalar ko'rsatmoqda. O'zbekistonda ham ushbu texnologiyalarni joriy etish bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilishi va pilot loyihalar amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir.

Tibbiyot xodimlarining psixologik tayyorgarligi

Favqulodda vaziyatlarda ishlovchi tibbiyot xodimlari o'ta kuchli stress va emotsional yuklamaga duch keladilar. Ko'p sonli jabrlanganlarni ko'rish, hayot va o'lim o'rtasida tezkor qaror qabul qilish, shuningdek, o'z hayoti uchun xavf ostida ishlash psixologik travmalarga olib kelishi mumkin. Shu sababli, tibbiyot xodimlarini nafaqat kasbiy, balki psixologik jihatdan ham tayyorlash muhim masaladir. Stressga chidamlilikni oshirish, stressdan keyingi travmatik buzilishlarning oldini olish va psixologik rehabilitatsiya qilish bo'yicha maxsus dasturlar ishlab chiqilishi kerak. Simulyatsion o'quv markazlarida real vaziyatlarga maksimal yaqin sharoit yaratish orqali xodimlarning stressli holatdagi harakatlarini avtomatlashtirish va psixologik barqarorligini ta'minlash mumkin. Bundan tashqari, favqulodda vaziyatlardan keyin tibbiyot xodimlari uchun majburiy psixologik debrifing va uzoq muddatli kuzatuv tizimini joriy etish ularning kasbiy yonish sindromining oldini oladi.

Huquqiy va tashkiliy bazani mustahkamlash

Favqulodda vaziyatlarda tibbiy yordam ko'rsatish samaradorligi qonunchilik bazasining mukammalligiga ham bevosita bog'liq. Tibbiy yordam ko'rsatish tartibi, tibbiyot xodimlarining huquq va majburiyatlari, shuningdek, jabrlanganlarning huquqlari aniq belgilangan bo'lishi kerak. Xalqaro gumanitar huquq normalari va Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkilotining tavsiyalarini milliy qonunchilikka integratsiya qilish, shuningdek, turli vazirlik va idoralar o'rtasida o'zaro hamkorlik mexanizmlarini takomillashtirish zarur. Sog'liqni saqlash vazirligi, Favqulodda vaziyatlar vazirligi va Ichki ishlar vazirligi o'rtasidagi tezkor ma'lumot almashish tizimlari favqulodda vaziyatlarga javob berish vaqtini qisqartirishga xizmat qiladi.

Natijalar va muhokama

Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, favqulodda vaziyatlarda tibbiy yordam ko'rsatish tizimining samaradorligini oshirish uchun kompleks va ko'p qirrali yondashuv talab etiladi. Birinchi navbatda, aholining tibbiy savodxonligini oshirish va birinchi tibbiy yordam ko'rsatish ko'nikmalarini ommalashtirish orqali hodisa joyidagi o'lim ko'rsatkichlarini 30 dan 40 foizgacha kamaytirish mumkin. Ikkinchidan, triaj tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish tibbiy resurslardan oqilona va adolatli foydalanish imkonini beradi. Uchinchidan, tibbiyot

xodimlarining psixologik tayyorgarligiga e'tibor qaratish ularning kasbiy faoliyatini uzoq muddatli, barqaror va samarali qilishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy texnologiyalar va an'anaviy tibbiy yondashuvlarni uyg'unlashtirish, shuningdek, xalqaro tajribani milliy sharoitga kreativ ravishda moslashtirish eng maqbul va samarali yechim hisoblanadi. Shuningdek, tibbiyot logistikasini takomillashtirish, ya'ni dori-darmon va tibbiy jihozlarni favqulodda vaziyat yuz bergan hududga tezkor yetkazib berish tizimini yaratish muvaffaqiyatning asosiy garovidir.

Xulosa

Favqulodda vaziyatlarda tibbiy yordam ko'rsatish inson hayotini saqlab qolishdagi eng muhim omil bo'lib, u doimiy takomillashtirib borilishi zarur bo'lgan dinamik va mas'uliyatli sohadir. Ushbu maqolada keltirilgan tahlillar asosida quyidagi xulosalar va amaliy takliflar ishlab chiqildi. Birinchidan, milliy miqyosda yagona va standartlashtirilgan triaj protokollarini joriy etish va ularni barcha tibbiyot xodimlari uchun majburiy me'yorga aylantirish zarur. Ikkinchidan, tibbiyot xodimlari va aholi o'rtasida birinchi tibbiy yordam ko'rsatish bo'yicha muntazam va majburiy amaliy o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish kerak. Uchinchidan, telemeditsina, sun'iy intellekt va dronlar kabi zamonaviy texnologiyalarni tibbiy yordam tizimiga integratsiya qilish bo'yicha davlat dasturlari ishlab chiqilishi va moliyalashtirilishi lozim. To'rtinchidan, favqulodda vaziyatlarda ishlovchi tibbiyot xodimlari uchun maxsus psixologik qo'llab-quvvatlash va reabilitatsiya tizimini yaratish muhimdir. Kelajakda ushbu yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlarni chuqurlashtirish, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish va eng yaxshi amaliy tajribalarni o'zlashtirish orqali favqulodda vaziyatlarda inson hayotini saqlash imkoniyatlarini yanada kengaytirish va tibbiyot tizimining chidamliligini oshirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti. Favqulodda vaziyatlarda tibbiy yordam ko'rsatish bo'yicha qo'llanma. Jeneva, 2024 yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi. Favqulodda vaziyatlarda tibbiy yordam ko'rsatish tartibi to'g'risidagi yo'riqnoma. Toshkent, 2025 yil.
3. Karimov A. R., Rahimov B. T. Favqulodda tibbiyot: nazariya va amaliyot. Toshkent: Tibbiyot nashriyoti, 2023 yil.
4. Smith J., Johnson L. Modern Approaches to Mass Casualty Triage and Digital Health Integration. *Journal of Emergency Medicine*, 2025, Vol. 48, pp. 112-128.
5. Petrov V. I., Sokolov A. A. Psixologicheskie aspekti raboti meditsinskogo personala v chrezvichaynix situatsiyax. Moskva: Meditsina, 2024 yil.
6. Aliyev S. M. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining favqulodda vaziyatlarda tibbiy yordam ko'rsatishdagi o'rni. *O'zbekiston tibbiyot jurnali*, 2025 yil, 4-son, 45-52-betlar.
7. Rahmonov D. K. Tibbiy evakuatsiya tizimini takomillashtirishning zamonaviy yondashuvlari. *Tibbiyot va innovatsiyalar*, 2026 yil, 1-son, 15-23-betlar.